

morele en politieke voorkeuren en hun invloed op de reproductie van ongelijkheid. Momenteel leidt hij een onderzoeksproject (NWO-Veni) naar de rol van cultureel kapitaal en interactierituelen binnen de arbeidsmarkt.

E-mail: k.dekeere@uva.nl

Het sociale als proces

Dieter Vandebroeck

Andrew Abbott (2016) *Processual Sociology*. Chicago: University of Chicago Press. 336 pagina's, €26,99, ISBN 9780226336626

Andrew Abbott is een moeilijk denker. Niet 'moeilijk' in de betekenis die doorgaans voor sociologische theoretici wordt weggelegd en daarbij voornamelijk dient als eufemisme voor denkers die 'abstract', 'pedant' of zelfs ronduit 'obsuur' zijn. Integendeel, Abbotts werk onderscheidt zich door een ontwapenend heldere stijl. Korte, precieze zinnen schuiven in duidelijke afgelijnde paragrafen die doorgaans opgebouwd worden tot Abbotts favoriete literaire vorm, het theoretische essay. Hoewel hij doorheen zijn carrière bovendien een riant arsenaal aan concepten heeft ontwikkeld, schuwt Abbott ook hier het onnodige gebruik van neologismen, latinismen of classicismen en overheerst de simpliciteit met termen als 'settlement', 'hinges', 'surfeit' of 'welter'. Nee, Abbotts moeilijkheidsgraad ligt niet in stijl, maar in substantie. Abbott is moeilijk omdat hij tegen de haren instrijkt, ingeroeste denkwijzen aan de kaak stelt en er als weinig andere hedendaagse theoretici in slaagt om sociologische gemeenplaatsen onderuit te halen. Die reputatie maakt hij opnieuw waar in zijn meest recente boek *Processual Sociology* (2016).

Processual Sociology is strikt genomen geen boek, maar bundelt – net als *Time Matters* (Abbott 2001) – een reeks essays en lezingen die Abbott over de laatste tien jaar bijeen pende. Hoewel de auteur zijn best doet om de verschillende bijdragen aan elkaar te rijgen, heeft het boek hierdoor toch een ietwat eclectisch karakter: het ene hoofdstuk heeft het ritme van een academische lezing, het andere de cadens van een gepubliceerde paper. Ook inhoudelijk bestrijkt *Processual Sociology* een breed en gevarieerd terrein, van beschouwingen over biografie, methodologie en de menselijke natuur tot reflecties over sociologische stijl, normativiteit en sociale structuur. Dit maakt een uitvoerige recensie van alle kernideeën die in *Processual Sociology* worden bijeengebracht al meteen een onbegonnen opdracht en ik maak in het volgende dan ook een doelbewuste selectie.

Ondanks hun uiteenlopende oorsprong slagen de verschillende hoofdstukken er relatief goed in om de krijtlijnen te schetsen van Abbotts bijzondere sociale

ontologie, die hij zelf als 'processuele sociologie' omschrijft. Deze ontologie is gestoeld op de basispremissie dat permanente *verandering* het basissenmerk is van *alle* sociale actoren, of het nu gaat om individuen of staten, gezinnen of beroepen, koppels of klassen. De meest fundamentele eenheid van sociologische analyse is dan ook niet 'het individu' of 'de samenleving', maar wel 'de gebeurtenis' (*event*) of eerder de permanente aaneenschakeling van *events* die de sociale wereld kenmerkt. De centrale theoretische uitdaging die de processuele socioloog zich dan ook stelt is om te verklaren hoe in een wereld van permanente flux er überhaupt zoiets mogelijk is als 'structuur', 'regelmaat', of 'actoren'.

De eerste twee hoofdstukken, waarin Abbott het respectievelijk over de 'historicaliteit' van actoren en de processuele visie op de menselijke natuur heeft, leveren een aantal boeiende inzichten op, maar zijn niet meteen de origineelste. Zo plaatst hij terechte kanttekeningen bij de nog steeds wijdverspreide visie op sociale structuren als de relatief 'stabiele' achtergrond waartegen individuele actoren dan als de 'dynamische' elementen van de sociale wereld optreden. Zo'n visie gaat immers te gemakkelijk voorbij aan het feit dat een groot aantal van die vermeend 'robuuste' sociale structuren – van 'het gezin' tot 'de staat' en van 'politieke partijen' tot 'bedrijven' – binnen de spanne van één individuele biografie vaak bijzonder drastische transformaties hebben ondergaan (denk even aan de verschillende structurele invullingen van 'het gezin' die iemand die in 1940 geboren werd al heeft mogen meemaken). Het zijn deze transformaties die de individuele actor juist als bron van historische *continuïteit* doen verschijnen. Dat deze 'historicaliteit' van de actor daarmee een belangrijk principe van sociale regelmaat vormt, is een relevant inzicht, maar eentje dat eerder al vrij grondig werd uitgewerkt door auteurs als Schütz, Berger en Luckmann, Bourdieu en Elias (zie verder).

Het wordt interessanter als Abbott het over de processuele visie op sociale *structuren* heeft in het hoofdstuk 'Linked Ecologies'. Daarin herformuleert hij een van zijn sleutelconcepten, namelijk de 'ecologie'. Een ecologie is een relatief autonome sociale microkosmos – vergelijkbaar met een 'veld' à la Bourdieu – waarbinnen sociale actoren met elkaar concurreren om de jurisdictie over bepaalde 'locaties' te verwerven. Deze 'locaties' omvatten allerhande competenties, van het 'diagnostiseren en behandelen van PTSD', 'het produceren van wetenschappelijke theorieën over de samenleving' tot het 'bemiddelen en bekrachtigen van een echtscheiding'. Het probleem voor Abbott is dat het succesvolle veroveren van een nieuwe locatie *binnen* een ecologie vaak afhangt van (f)actoren die zich in de *externe* omgeving van de ecologie bevinden. Die 'omgeving' is op haar beurt echter geen statische ruimte, maar bestaat zelf uit een systeem van min of meer dynamisch 'verbonden ecologieën'. Het succes van veranderingen in één ecologie hangt daarbij sterk af van de allianties die er kunnen gesloten worden met actoren in andere ecologieën, zoals de 'politieke ecologie' bijvoorbeeld.

Men is spontaan verleid om de academische institutionalisering van de sociologie in termen van ‘linked ecologies’ te analyseren. Zou Durkheim bijvoorbeeld zijn sleutelpositie in de ‘universitaire ecologie’ hebben kunnen verwerven, als hij geen belangrijke bondgenoot in de ‘politieke ecologie’ had gehad in de persoon van Louis Liard, *directeur* aan het Franse ministerie van onderwijs (zie Greenberg 1981; Lukes 1985: 363 e.v.)? De politicus biedt de academicus de institutionele middelen om zijn disciplinaire aspiraties te verwezenlijken, de academicus levert op zijn beurt de maatschappijvisie die zo’n centrale rol zou spelen in het onderwijsbeleid van de Derde Republiek. Waar veel hedendaagse pogingen om dergelijke relaties *tussen* sociale velden te begrijpen vaak nog bijzonder vaag blijven – men denkt aan de ‘homologie’ of ‘embeddness’ van velden binnen de veldtheorie (Bourdieu 1983; Fligstein en McAdam 2012) – produceert Abbott een vrij precies conceptueel instrumentarium om hun ‘linked’-karakter in kaart te brengen.

In ‘The Problem of Excess’ past Abbott een van zijn beproefde denkinstrumenten toe, de zogenaamde ‘heuristic of reversal’ (Abbott 2004: 126 e.v.). Deze heuristiek is bedrieglijk simpel: neem eender welke sociologische gemeenplaats en beargumenteer systematisch het *omgekeerde* om op die manier nieuwe inzichten te genereren. De gemeenplaats in kwestie is de sociologische fascinatie met ‘schaarste’ in al zijn uiteenlopende vormen: armoede, achterstelling, ongetuurdheid, enzovoorts. Die fascinatie belet ons vaak om in te zien dat een van de kernproblemen van moderne samenlevingen eigenlijk ‘excess’ of ‘overdaad’ is: overbevolking, overgewicht, overwerk, voedseloverschotten, enzovoorts. Zelfs de brandend actuele thematiek van klimaatsopwarming is uiteindelijk een probleem van ‘te veel’ in plaats van ‘te weinig’. Abbott argumenteert dan ook op overtuigende wijze dat veel hedendaagse praktijken zich laten begrijpen als strategieën die individuen en groepen gebruiken om deze overdaad het hoofd te bieden. Zelfs onze visie op armoede kan worden geherformuleerd als een probleem van ‘te veel’, waarbij diegenen die in ontbering leven uitgeleverd zijn aan een overdaad aan permanente keuzes (denk aan de logistieke nachtmerries waar alleenstaande werkende moeders mee worden geconfronteerd die de verantwoordelijkheden van preciaire deeltijdse job(s) moeten combineren met de opvang en de scholing van hun kinderen en de zorg voor hun uitgebreide familie). Rijkdom is daarentegen de luxe hebben om een overdadig gamma aan potentiële keuzes te kunnen reduceren tot de meest kwalitatieve opties (de beste opleidingen, de beste artsen, de beste consumptiegoederen, enzovoorts) of deze keuzes te kunnen delegeren aan anderen.

In de laatste twee delen van *Processual Sociology* komt een ander kenmerkend aspect van Abbotts denken aan bod, namelijk de verwerping van het onderscheid tussen theorie en methode. Dat onderscheid gaat immers al te gemakkelijk voorbij aan het feit dat veel van onze ogenschijnlijk ‘neutrale’ methoden

vaak doordrongen zijn van fundamentele *theoretische* aannamen over het functioneren van de sociale wereld. Zo toonde hij in zijn geroemde *General Linear Reality* (Abbott 1988) dat ANOVA- en regressietechnieken – die sindsdien tot het standaardgereedschap van de kwantitatieve sociologie zijn gaan behoren – gepaard gaan met een vrij bijzondere visie op sociale actoren, temporaliteit en causaliteit (een visie waarvan weinigen onder ons bovendien bereid zou zijn om ze echt serieus te verdedigen). In *Processual Sociology* gaat Abbott echter verder en argumenteert hij dat veel van onze methodologische conventies niet enkel met een *theoretische* visie gepaard gaan, maar ook met ronduit *normatieve* assumpties beladen zijn. Neem de schijnbaar onschuldige gewoonte om onze sociologische kernvariabelen als relatief duurzame *toestanden of uitkomsten* te definiëren, zoals ‘hoogst behaalde diploma’, ‘beroepsstatus’ of ‘burgerlijke stand’. Verre van neutraal duwt deze keuze de sociologische analyse onbewust in de richting van een vrij conservatieve sociale filosofie. In tegenstelling tot bijvoorbeeld onze collega’s in de economie, wiens variabelen veel vaker de vorm aannemen van fluctuerende en vooral *tijdelijke equilibria* en er daardoor een meer open en onbestemde visie op de levensloop op nahouden, conceptualiseren sociologen diezelfde levensloop immers veeleer in functie van het (al dan niet) behalen van een reeks sociologische ‘mijlpalen’. Zonder dat we het altijd goed beseffen, dwingt dit onze conclusies (en beleidsaanbevelingen) binnen een temporeel kader dat het gezapige en berekende burgerleven vaak als impliciete norm vooropstelt (‘hoogopgeleide, goedverdienende gehuwden leven langer’).

Idem voor een van onze meest geliefde stokpaardjes, namelijk ‘sociale ongelijkheid’. Ongelijkheid meten als een ‘toestand’ op één specifiek moment of als een dynamisch ‘proces’ dat doorheen de levensloop varieert, levert niet enkel andere empirische resultaten op, maar het is ook onlosmakelijk verbonden met verschillende opvattingen over wat ‘(on)gelijkheid’ is en, vooral, *zou moeten zijn*. Kunnen we pas spreken over ‘gelijkheid’ als *iedereen op elk moment* hetzelfde heeft? Zien we het daarentegen eerder als het maximaliseren van levenskansen *over de hele levensloop* en kunnen we daarbij ‘tijdelijke ongelijkheid’ verdragen, zoals de kersverse universitair gediplomeerde met torenhoge studieschulden versus zijn leeftijdsgenoot die een goedverdienende carrière als loodgieter heeft gekozen? Het feit dat we hier als sociologen vaak met weinig uitgewerkte antwoorden op de proppen kunnen komen, is volgens Abbott symptomatisch voor ons gebrek aan normatief redeneringsvermogen.

In *Processual Sociology* maakt Abbott opnieuw zijn reputatie waar als een van de meest originele sociologische denkers van het moment. De geïnteresseerde lezer zal maar met moeite het onbehagen kunnen afschudden dat voortvloeit uit het besef dat een groot aantal van onze theoretische en methodologische assumpties eigenlijk op bijzonder los zand gebouwd zijn. Dat neemt

echter niet weg dat zijn ambitie om een volwaardige *processuele* maatschappijtheorie te ontwikkelen – een ambitie die zou moeten culmineren in zijn langverwachte magnum opus, *The Social Process* – hem er soms toe brengt om het werk van anderen nogal gemakkelijk links te laten liggen. Zijn bijzonder behendige gebruik van het canon van klassieke auteurs als Malthus, Mandeville, Smith of Durkheim gaat immers gepaard met een vrij grote onverschilligheid voor meer *hedendaagse* theoretische perspectieven, zelfs als die nauw aanleunen bij zijn eigen opvattingen. Het terrein dat Abbott bewandelt mag immers nog relatief weinig verkend zijn, onontgonnen is het zeker niet. Zo valt er wel meer dan één raakvlak op te noemen tussen Abbotts model van ‘linked ecologies’ en de sociologische ‘veldtheorie’ zoals die momenteel aan beide zijden van de Atlantische Oceaan wordt ontwikkeld en waarbinnen ook steeds meer aandacht wordt besteed aan de *inter-relaties* tussen velden (zie Fligstein en McAdam 2011; Hilgers en Mangez 2015). Ook diegenen die vertrouwd zijn met de ‘processociologie’ van Norbert Elias (1971) en diens bijtende kritiek op de ‘toestandsreductie’ binnen de moderne sociologie zullen niet meteen stijl achterover vallen van de idee dat sociale structuren vooral als dynamische *processen* moeten worden gevat. Ze gaan mogelijk nog minder opkijken van het feit dat sociale actoren door en door *historische* wezens zijn en dat die historiciteit een belangrijke bron van sociale inertie is (en daarbij in het begrip ‘historicaliteit’ misschien wel een onnodige dubbelganger zien van het meer gangbare ‘historiciteit’).

Dit alles kan onnodig streng overkomen. Er zijn immers wel meer auteurs die zich bezondigen aan conceptuele onderscheidingsdrang en het ‘narcisme van kleine verschillen’ (Freud 1989[1929]). Het probleem is echter dat Abbott zelf meermaals het niet-cumulatieve, cyclische karakter van sociologische theorievorming aan de kaak stelde (zie Abbott 2001; 2006) en daarbij vooral de *hedendaagse* sociale theorie het probleem van ‘oude theoretische wijn in nieuwe conceptuele zakken’ verwijt. Zijn eigen scherpzinnige analyse over onze huidige toestand van informatieve ‘overdaad’ – waarin ook de sociologie zich bevindt – belet hem bovendien niet om ook opnieuw in dit boek een imposante waaier aan concepten te introduceren. De vraag is daarbij niet of ‘ligation’, ‘prospective tensed outcome’, ‘welter’, ‘hinges’, ‘linked ecologies’ enzovoorts zinvolle begrippen zijn. Dat zijn ze en Abbott overtuigt van hun analytische relevantie. De vraag is echter in welke mate de grootschalige productie van zulke begrippen het ‘niet-cumulatieve’ en ‘overdadige’ karakter van sociologische theorievorming uiteindelijk in de hand werkt. Slotsom: *Processual Sociology* is een boek dat menig socioloog kan doen ontwaken uit zijn of haar ‘dogmatische sluimer’ en daarbij wonderen doet voor je theoretische verbeelding. Het doet jammer genoeg bitter weinig voor je gevoel van theoretische ‘overdaad’.

Literatuur

- Abbott, A. (1988) Transcending general linear reality. *Sociological Theory*, 6(2), 169-186.
- Abbott, A. (2001a) *Chaos of disciplines*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, A. (2001b) *Time matters: On theory and method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, A. (2004) *Methods of discovery. Heuristics for the Social Sciences*. New York: W.W. Norton.
- Abbott, A. (2006) Reconceptualizing knowledge accumulation in sociology. *The American Sociologist*, 37(2), 57-66.
- Bourdieu, P. (1983) The field of cultural production, or: The economic world reversed. *Poetics*, 12(4-5), 311-356.
- Elias, N. (1971) *Wat is sociologie?* Utrecht: Het Spectrum.
- Fligstein, N. en D. McAdam (2015) *A theory of fields*. New York: Oxford University Press.
- Freud, S. (1989[1929]) *Civilization and its discontents*. New York: W.W. Norton.
- Greenberg, L.M. (1981) Architects of the New Sorbonne: Liard's Purpose and Durkheim's Role. *History of Education Quarterly*, 21(1), 77-94.
- Hilgers, M. en É. Mangez (red.) (2014) *Bourdieu's theory of social fields: concepts and applications*. London: Routledge.
- Lukes, S. (1985) *Emile Durkheim, his life and work: a historical and critical study*. Stanford: Stanford University Press.

Over de auteur

Dieter Vandebroeck is professor sociologie aan de Vrije Universiteit Brussel. Hij is de auteur van *Distinctions in the Flesh. Social Class and the Embodiment of Inequality* (Routledge, 2016). Zijn onderzoeksinteresses situeren zich ergens tussen de lichaamssociologie, de sociologie van het kind en sociologische theorie.
E-mail: dieter.vandebroeck@vub.be